

Postala sta in se zasmejala. Ali nista bila namenjena domov? Kot dva mesečnika sta blodila pod murvami. Prebudila sta se, a se nista začudila. Da, zasmejala sta se. In tako sta se smehljala vso pot. V senci pod kostanji sta se poljubila . . . Kdaj se bosta zopet našla? Na to nista mislila. Srečala se bosta, če bi drug pred drugim zbežala bogvekam . . .

Dora je gledala po polju. Vsa blaženost prejšnjega večera je nenedoma zasijala na njenem obrazu . . . Zlezla je v strmi breg, nabirala zvončkov. Z vsako cvetico je opletla novo misel . . . Ko je znova stala na polju, se je ozrla na drugo stran reke. Ivan se je bil oddaljil. Med njivami je bil videti kot deček. Stal je. Ali gleda v tla in grebe v svojo bolečino?

Veselo čuvstvo se je znova umaknilo. Dora je videla pred seboj brata takega, kakršen je bil v prvih dneh ljubezni. Trepetajoč od sreče. Ali ni tedaj občutil istega kot zdajle ona? In sedaj? Nekaj plahega, dvojno bridkega je objelo njeno srce.

„Ko bi vedel, da ni res . . .“

Tožeč, globoko žalosten bratov glas prejšnjega večera jo je stresnil še ob spominu. Pred njo je stala Zofija. Smehljajoča, a nato zagonetno mirna in resna. Kdo jo razume? Nova, tiha mržnja do nje se je dvignila v Dorinem srcu.

Dolgo je stala na mestu. Brat se je oddaljil, postal črna pika in se izgubil v grmovju. Stresla je z glavo, pogledala odločno, kakor da se je odločila v važni stvari. S sklonjeno glavo, s težkimi koraki je krenila v mesto.

(Dalje prihodnjič.)

NOVO ŽIVLJENJE

J O Ž E K R A N J C

Ta zgodba nam bo povedala, kako sta zakonca gospod Kosec, knjigovodja, in njegova žena Adela, na prečudne viže začela novo življenje, ker s starim nista bila več zadovoljna.

I

Gospa Adela. Nekoliko sključena je, za spoznanje le, pa to je ne kazi, ker je srednje postave in še precej čedno oblečena. Običajno temnomodro. V obraz je bela, ko da je vedno brez solnca. Temne oči ji sijejo izpod las, ki se končujejo v dve kiti, padajoči po lepem vratu in čez ves hrbet.

Izobražena je vsaj za silo. Končala je učiteljišče. Ko pa bi bila morala nastopiti svojo prvo službo v Sabočevem (kraju, pet ur oddaljenem

od postaje, nekje v Beli krajini), jo je zasnubil gospod Kosec, leto dni starejši od nje in bolj izkušen, čokat in vesel možak.

Vzela sta se.

Zakaj, nam bo jasno takoj, ko zvemo, da je mlada Adela po treh mesecih lepega zakonskega življenja porodila krepko hčerko Adelico, ki je je bila mamica silovito vesela, oče pa je nekam molče gledal skozi okno. Zaskrbelo ga je menda. Majhna plača, mlada leta, ko je človek prav za prav šele začel živeti, kaj hočete.

Nekaj mesecev po porodu je mlada žena dobila od doma doto v obliki zibelke, v katero je položila sad svoje ljubezni.

Ker ni imela dékle, je sama opravljala vse gospodinjske posle.

2

Stanovala sta nekako na meji mesta v majhni hiši z enim nadstropjem. Zgoraj je bival gospodar, ravnatelj nekje, v pritličju pa sta bila gospod in gospa Kosec, posestnika sobe in kuhinje. Sicer je biló stanovanje nekam vlažno, kar se je pokazalo posebno pozimi, pa to ni nič hudega, saj stanujejo nekateri celo po kleteh.

Res pa je, da je gospod Kosec z veliko tugo prenašal ubožnost svojega stanovanja. Posebno ponoči je to rad pokazal, ko se je vlegel pozno v posteljo. (Zahajal je namreč v oddaljeno gostilno med stare prijatelje.) Če se je otrok zbudil, kar se je zaradi slabega zraka v sobi (oken namreč niso mogli imeti odprtih, ker so bila nizko zidana in so gledala na cesto) pogosto dogajalo, se je zbudil in začel sprva samo zase, potem pa kar glasno godrnjati. To godrnjanje je imelo za zaključek vedno dvoje: gospod Kosec je zavpil: — Kaj mi je tega treba!, nato pa je zaspal, gospa Adela pa je tiho zaihtela, se sklonila k otroku in ga vzela k sebi. Tešila ga je in gugala, vmes pa je oblivala njegove lase s svojimi solzami.

To se je ponavljalo tako pogosto, da sta se menda že oba privadila. Zjutraj, ko sta vstala, sta spet mirno premotrila drug drugega. Gospa je kuhala kavo, gospod pa se je oblačil. Še poljubila sta se v slovo.

3

Toda prav tisti dan, ko se začenja in prav za prav tudi konča naša povest, je vse nerazpoloženje dobilo popolnoma drugačno obliko. Bil je narodni praznik in gospod Kosec je imel sredi delavnega dne kar na vsem lepem prosto.

— Prost vse popoldne! si je rekel skoro glasno, ko je zapuščal pisarno. Ne moremo reči, da je bil vesel. Kako bi bil? Saj ni bil vaje, biti prost kar tako. Zazdelo se mu je, kakor da je njegovo življenje dobilo luknjo, praznoto, ki se ne dá z ničemer napolniti.

— Kam? se je vprašal. Kaj naj počnem?

Prav resno se je zamislil, ko je šel proti domu.

— Včasih . . . , si je dopovedoval, je bilo prijetno. Bil sem še . . . bil sem še . . . je tkal v svojih neskončanih mislih.

— Kaj sem bil? je nenadoma zagorelo v njem.

Obstal je sredi ceste in nagubančil čelo, malo, da si ni položil kazalca nanj, ko so se mu pletle misli druga za drugo.

— Kaj sem bil?

— Menda sem bil še študent, ali kaj. Popoldne sem šel na Rožnik. Za cerkvijo sem stikal, morebiti za Francko. Dà, dà, prvič sem jo tam poljubil. „Svet je ta poljub!“ sem ji dejal. „Večna je moja ljubezen!“ je dodala ona. Ko sva šla po hribu navzdol, skoro nisva ločila ust. Zvečer . . . ples . . . ženske. Denarja dovolj. Dà, dà, tako je. Nisem več hodil v šolo, ne, v službi sem bil že. Nikomur nič dolžan, živ, ne taka klavrna figura kakor danes.

A!

Svoboden sem bil.

Danes sem vezan.

Jetnik. Okovi. Tale prstan je ona groza.

Vse popoldne sem danes prost. Kajpada. Domov h kosilu. Otrok vpije in se meče po zibelki. V sobi je duh po kisli repi. Adela pa gleda s tistimi velikimi očmi, da reže do srca.

Hudiča!

Zamahnil je z roko in počasi stopal kar po sredi ceste. Včasih mu je oko pogledalo vstran. Menda za krilom, ki je plahutaje šinilo po trotoarju, za svilenimi nogavicami.

— Pa vendar! Saj so drugi, tisoči in tisoči, zadovoljni v zakonu. Le zakaj jaz nisem?

Pokimal je z glavo in zavil, ne da bi bil kaj mislil, v ozko ulico, na katere koncu je stala hiša njegovega zakona. Vajen je bil poti. Stopal je kakor konj, ki brez misli najde pot domov.

— Saj je še Adela srečna! se je ustrašil.

Za spoznanje se je nasmehnil, ko je dalje predel svoje misli.

— Saj ima mene. Vse skrbi nosim jaz. Kaj so nji dolgovi?

Nazadnje mu nekaj ni soglašalo in prav tiho je zabrnela misel:

— Rada te ima.

In kar nič si ni upal več razmišljati. Saj se je vedno izognil zadnji besedi, ki je vpraševala: — Ali ljubiš Adelo ali ne?

V veži ga je objela tema, da je skoraj omahnil. Komaj se je dotipal na desno stran. Namrdnil je usta, še preden se je dotaknil vrat, duh iz kuhinje je zavel vanj skozi špranje. Pritisnil je na kljuko. Vrata se niso vdala. Zaklenjena so bila. Potrkal je. Nič glasu. Adela je bila menda v kuhinji in ni slišala.

A Kosec se je že razburil:

— Takole čakam pred vrati, kakor da nisem prišel domov, temveč med tujce.

— Saj res, je zamrmral, ko je vnovič potrkal, ali je to sploh moj dom? Bog ve, kaj počenja in ne misli, da je sedaj čas, ko prihaja mož. Ali mi je tega treba? Včasih sem hodil na hrano drugam. Za petnajst dinarjev nisem samo jedel, gospa Mici me je pričakovala kar na pragu. In cvetje je bilo na mizi.

Sunil je z nogo v vrata. Enkrat, dvakrat. In je počakal.

Znotraj so zaškripala vrata. Začulo se je drsanje copat.

„Pst, pst!“ Otrok je menda zajokal. Ključ se je obrnil.

Preplašeno se je ozrla Adela, brisaje si roke v predpasnik, v moža, ki je stopil mimo in vrgel klobuk na posteljo.

Zagodrnjal je: — Kakor berač čakam, ti pa, seveda, nočeš slišati!

Adela je zavzdihnila in rekla boječe: — V kuhinji sem bila. Otrok je jokal, pa mogoče nisem takoj slišala.

Kosec pa je bil jezen. Slekkel si je suknjič in ga vrgel na stol. A suknjič je bil svojeglav. Podrsal je sem, podrsal je tja in že je zdrknil potihó na tla. In Kosec se je razburil:

— Seveda, bel predpasnik, za obešalnik pa ni denarja.

Adela se je sklonila in pobrala hudobni suknjič. Malce je pobledele (morda zato, ker je bilo v sobi hladneje kot v kuhinji) in je skoro potihó rekla: — Sam si mi kupil blago!

— Sam, sam, seveda! se je razhudil mož. Če si me pa vsak dan naganjala: Predpasnik, predpasnik!

Sedel je na stol in jel bobnati s prsti po mizi. Nenadoma je začutil, da je lačen in je vprašal: — Ali še ni kosila?

— Je! je prikimala Adela, ko je obesila suknjič v omaro in že se je izgubila v kuhinjo, od koder je čez čas prinesla krožnik z jedjo.

— Že spet riž! je poskočil Kosec. Dan za dnem riž!

Adela je obstala pri kuhinjskih vratih in je povescila oči.

— H koncu meseca gre, je dejala, nimam drugega.

Kosca je to zadelo kakor očitjanje. — Ali ne dajem vse plače? Ali ne prinašam še enkrat več, še dvakrat več kot sem včasih nosil gospé Mici? Hudiča!

In kakor brez misli, je zavpil glasno:

— Prav tega mi je treba! Dosti boljšo plačo imam ko včasih, pa živim ko berač!

Adeli so omahnile roke. Široko je odprla oči in že ji je šlo na jok (žene pač rade jokajo), ko je vprašala: — Ali sem jaz kriva?

— O . . ., je tolmačil hitro Kosec, ti ne, ti ne; le jaz, ki sem bil tako prokleto neumen, da sem se ženil.

In ker Adela ni prvič slišala tega, je molčala. Tiho se je obrnila in odšla v kuhinjo. Tam si je obrisala oči, čelo in lice, ko da ji je vroče. Naslonila se je na mizo in se zatopila v bogve kakšne misli.

5

Kosec je pokosil.

Potegnil je iz žepa cigareto in si jo nažgal. Nekaj časa se je dolgočasil na stolu in ni hotel misliti ničesar, čeprav so se mu pred očmi odpirale trgovske knjige, saldakonti, dnevnik, naročila za rozine pa opominjevalna pisma, sodni odloki, tovorni listi. Telo je sedelo pri mizi in kadilo, duh se je sprehajal po pisarni.

Semttertja ga je nekaj zbadlo pri srcu. Takrat je naglo segel v žep in hotel pogledati na uro, pa se je spomnil, da danes nima službe in se je nasmehnil. Ko se je tako nekaj časa pozibaval na sedežu, je postajal čimdalje bolj zadovoljen.

Začel se je razgledovati po sobi. Pogledal je slike, ki so visele po stenah od vrha do tal (posodil jih je gospodar, ker jih sam ni vedel kam spraviti), opazil je tudi napol odprto omaro, v kateri se je skrival suknič, pogledal je na belo očiščena tla, postlane postelje in nazadnje zadel s pogledom v kuhinjska vrata. Tedaj je vstal. Istočasno pa je blisnilo v njegovih možganih: Otrok.

Stopil je čez sobo in odprl duri.

Adela je pomivala.

Popolnoma sklonjena je bila nad okroglo železno posodo in se ni ozrla.

Tik ob mizi, ki je stala sredi kuhinje med ognjiščem in belo omaro s steklenimi vrati, od koder so sijali krožniki, se je pozibavala zibelka. Adela se je poigravala z žogo iz medenine, ki so v njej žvenketala kovinska zrna.

Kosec je stopil k zibelki in se sklonil. Adela z gostimi črnimi lasmi in rjavimi očmi (prav kakor oče), je postrani gledala navzgor. Obstala je na njegovem obrazu, morda še najbolj na njegovih ustih, iz katerih je tle štrlela cigareta, nato se je nasmehnila in tlesknila z majhnimi dlanmi.

Koscu se je pojavil smehlaj na licih. Vrgel je cigareto na tla in se sklonil še bolj. Kakor pod vplivom tistih drobnih oči, ki so komaj razločevale predmete, je pritisnil svoj obraz k ličkom in jih začel nalahno drgniti.

Otrok je otepal z rokami, se potresal, grabil po Koščevih lasih, naposled pa se je začel smejati.

In tako sta se kmalu smejala oba, oče in hči.

Videla pa nista, kako žena skrivaj pod svojim komolcem opazuje vse to in se še sama nasmiha.

Nenadoma pa je Kosec planil kvišku. Kar brez vzroka ga je minil smeh. Obrnil se je k Adeli, ki je nekam hitro začela obračati in polivati posodo. Rezko je dejal:

— Otrok je po vratu ves moker.

Adela si je otrla roke in odgovorila, ne da bi se bila obrnila: Polila se je.

— Zakaj ji ne preoblečeš jopice?

Takrat se Adela ni mogla več vzdržati. Z rokami se je podrgnila po krilu in se naglo okrenila: Saj vendar nimam treh rok!

Te besede so Kosca ujezile. Brez odgovora seveda ni mogel ostati, zato je trpel v sebi, malce počakal, potem pa je s sikajočim glasom rekel:

— A tako! Očitaš torej! Deklo bi rada imela, seveda . . .

Adeli so se nemirno premikale ustnice kar same od sebe. Lica so ji drhtela, mežikala je z očmi, nato pa je zajokala in v joku pretrgano govorila:

— Kaj me teptaš, ti, ti!

Kosec ni znal odgovoriti. Molče je obstal in iskal besed. Potem pa je s trdimi koraki zapustil kuhinjo, zaloputnil vrata za seboj in stopil k omari. Oblekel si je suknjič.

Vendar se ni mogel premagati, da ne bi še enkrat stopil nazaj. Na pragu kuhinje se je ustavil s klobukom v roki in kolikor mogoče jezno rekel:

— Tako! Danes sem prost, da veš! Pa grem! Kdo bi mogel bivati v takem peklu!

Obrnil se je in ropotaje odšel.

Adela pa kakor da ji ni nič. Sklonila se je k zibelki in pritisnila svoj obraz k hčerkinemu obrazu. To pa menda precej trdo, kajti otrok je začel jokati.

6

Kosec je stopil na cesto. Kar zamižal je, ko mu je planilo solnce s svojimi toplimi kremplji v obraz.

Pogledal je po ulici navzgor: nekoliko pijane hiše so se v dveh vrstah objemale in se kakor v podobi stiskale druga k drugi. Jezik ceste je bil, ko da je bolan, ves bel in se je zlival naravnost v velika cerkvena vrata sv. Jakoba. Prav takrat je lezla proti njim starka, se oprijemala stopnišča in stopala korak za korakom do vhoda. Iz neke hiše je zaklical tenak glas.

Kosec se je žalostil:

— Saj sem kakor takale hiša. Ali sem kaj bolj svoboden od nje, ki se ne more premakniti? Kaj je to, če grem lahko od doma? Na grad, v Tivoli ali v gostilno? Telo se premika, misel pa je priklenjena na tole ulico.

Sam sebi se je zasmilil. Zavzdihnil je in se napotil po ulici navzgor. Globoko je dihal vase topli zrak, da mu je postajalo že vroče. Semtertja si je otrl čelo.

Ulica je bila samotna. Ni bilo prodajalcev na nji, tudi prometa ne. Nekaka otožna osamelost je dihala iz vseh sten, da se je Koscu zazdelo, ko da korači po neskončnem tunelu in ni nikogar, ki bi mogel z njim izpregovoriti besedo.

Pred cerkvijo je obstal.

Naglo se je dvignila pred njim slika iz mladih let. Vaška cerkev. Mlaji. Jerbasi, polni pomaranč. Zelene lipe. Pirhi. Sekanje. Duh po kadilu. Cerkev, majhna, hladna, ko podzemeljska jama. Mati božja v oltarju. Klopi. Ženske. Spredej vonjav dim, ki vrta zrak. Obhajilna miza. Bog. Večnost. Smrt.

In je — ko da ne vé — stopal po stopnicah v svetišče.

Mogočna dvorana.

Solnce je sililo skozi modra, rumena, zlata stekla. Lovilo se je po klopeh v vseh mogočih barvah. Veliki oltar je bil daleč, da je bil kar majhen. Od obokov stropa so viseli svetilniki, ki so se v žametu prašnega solnca spreminjali v mavričnih barvah.

Cerkev je bila prazna, le v zadnji klopi je klečala in bila naslonjena na svoje sklenjene roke ženica, ki je polglasno molila, da je šepetaje odmevalo od stebrov.

Kosec je obstal pri kropilniku. Nehote je stegnil roko in si zmočil čelo.

Oziral se je okrog sebe in se hipoma začudil, kako da je prišel sem.

Na smeh mu je šlo in že se je namenil oditi, ko je na desni steni pod korom zagledal vdolbino v zidu, omreženo, in v njej mrtvaško glavo.

Popolnoma bela lobanja se je smejala s svojimi votlimi očmi in gledala naravnost v Kosca, ki je stopil bliže.

Zagledal je:

Prah si in v prah se povrneš.

V srcu je začutil nekaj temnega, kakor da je to bolečina, ki pride nenadoma, sam bog ve odkod. Mraz se mu je razlil po hrbtu in kar upognil se je . . .

— Smrt . . .

Umreti bo treba!

Kakor vsak, tako tudi jaz, Kosec.

Šel je z roko po laseh in trdo potegnil čez lica . . .

— Umreti . . .

In že se je razlil iz njegovih možganov val misli, ki so ga popolnoma opredle, da je stal, ko da je ulit iz železa . . . vmes pa brodil po spominih in slikah, ki so rastle druga za drugo v njegovi notranjosti . . .

Postelja. On leži v njej v zadnjih vzdihljajih. Steguje roko, da bi jo dvignil in si dokazal, da je še živ, toda roka je trda ko iz jekla, nikamor se ne premakne. Poizkuša odpreti usta, da bi poklical ženo, ki joka ob njegovem obrazu. Usta se ne zganejo . . . Duša, ali nekaj v njem vpije: „Odpusti, Adela!“ toda beseda ostane v možganih, ki so popolnoma vroči . . . Vse se ziblje, spaja se . . . omare zaplešejo in padajo čez pod, iz stropa gleda Adela, ob vratih ali kje je prečuden hrup in šum . . . on se napeinja, da bi se rešil sivine, ki leze nanj z vseh strani, rad bi zavpil — — — ne gre . . .

In potem?

Kaj je potem?

Ali se dvignem breztelesen in sem spet oseba, ki vidi, gleda in čuti — — —?

Zaprta so vrata lobanje. Ne posije žarek, niti najmanjši, da bi osvetil tisti predal, kjer je ključ do večnosti.

Človek mora umreti — — —. Tako kratek je ta čas, pa ga še ubijam z malopomembnimi stvarmi.

Prepiri.

Hrepenenje po svobodi, ki je ni na tem svetu, dokler je dán ukaz smrti, ki ga moraš ubogati . . .

Kosec se je stresnil. Cerkev je kakor iz halje mrakov stopila predenj, odprl je, zaprl in spet odprl oči . . . : v obraz mu je gledala lobanja.

— Tak bom tudi jaz nekoč.

Prah si in v prah se povrneš!

— Dà, prah, prah sem . . .

Opetekaje je odstopil in se napötil v klop. Sedel je in si z obema rokama podprl obraz.

— Kako bi mogel mirno umreti, če bi se natanko zavedal, da sem nekomu delal krivico?

Ona joka doma. Zmeraj joka.
Očital sem ji njo samo . . .
To ne sme biti.
Otrok je tu, ki bo živel namestu mene.
Nekaj novega je treba začeti.
Misliti na konec in . . .
In?
Novo je treba. S početka vse.
Zakaj pa si se ženil?
Kaj je vse proti zadnji zavesti! . . .
Grabil se je za lase in skoro mu je šlo na jok, ko si je obupno dopovedoval, da bo nekoč ta cerkev še stala, ko bo on že zakopan . . .
— Novo življenje! si je dejal.
In je postal ves mehak.
— Takole popoldne ob nedeljah bom rajši doma, ko da bi hodil z družčino okrog. Družina naj bo družina . . .
Zakaj bi bilo pekló?
Še kaj drugega bom delal, da bomo laže živeli . . .
Knjig si bom nakupil.
In nazadnje, če res ne bom ničesar zapravljaj, bo tudi ona lahko čitala. Deklo ji dobim.
Rada me ima. Čemu bi ji ponesnažil to ljubezen z nezvestobo, ki tako zahrepenim včasih po njej . . .
Kar ves dober je postal. Srce se mu je tajalo in tudi misli so bile čimdalje bolj mehke. Je že tako. Nekatero šele cerkev in svečanost v njej spravi do dobrote. Čeprav morda le za hip. (Konec prihodnjič.)

SLOVENSKA KULTURNA FILOZOFIJA

I V O G R A H O R

Malo besed se v našem literarnem svetu tolikokrat ponavlja kot beseda „kultura“ in vendar je „kultura“ še zdaj pri nas najbolj nejasen pojem. Ljudem, ki pri nas resno razpravljajo in pišejo o kulturi, se ne godi dosti bolje kot onemu, ki bi predaval v neznanem jeziku. Tak predavatelj se pač ne boji teoretičnih nasprotnikov; vesel bi bil, da ga sploh kdo med občinstvom razume. V podobnih razmerah živi slovenski kulturni filozof.

Česar v danih razmerah ne more, to je natančno vse tisto, kar bi po svojem poklicu moral, in to je: javno razpravljati o kulturnih problemih,